

تعارض والدین و نوجوانان

(توصیف، تبیین، مداخله)

تألیف

دکتر محمدرضا اسدی یونسی

(عضو هیئت علمی دانشگاه بیرجند)

مرضیه سپاهی

(کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی)

فهرست مطالب

مقدمه	۵
فصل اول: آشنایی با دوره نوجوانی.....	۷
تعریف دوره نوجوانی	۸
ویژگی‌های نوجوانان	۱۴
تحول جسمی - جنسی نوجوان یا انطباق با تغییرات بلوغ	۱۴
ویژگی‌های نوجوانان تحول شناختی	۲۲
ویژگی‌های نوجوانان - تحول اخلاقی	۳۴
ویژگی‌های نوجوانان - تحول اجتماعی	۳۹
فصل دوم: نوجوان در خانواده.....	۶۹
تعامل بین والدین و فرزندان در نوجوانی (روابط خانوادگی در نوجوانی)	۷۰
فصل سوم: مفهوم‌سازی تعارض والد - نوجوان.....	۸۱
تعاریف تعارض	۸۲
ماهیت تعارض	۸۴
اندازه‌گیری تعارض والد - نوجوان	۸۸
فصل چهارم: منابع یا موضوع‌های تعارض والدین و نوجوانان.....	۹۲
نوجوانان و والدینشان بر سر چه موضوعاتی اختلاف و تعارض دارند؟	۹۳
فصل پنجم: عوامل پیشین و مرتبط با تعارض والد - نوجوان.....	۹۹
عوامل پیشین در تعارض والدین و نوجوانان	۱۰۰
فصل ششم: نظریه‌های تعارض والد - نوجوان.....	۱۲۸
نظریه‌های اولیه در مورد تعارض والد - نوجوان (رویکرد روانپویایی)	۱۲۹
رویکرد تحولی	۱۳۱
رویکرد رفتارگرایی	۱۴۲
نظریه شناختی اجتماعی	۱۴۴
رویکرد انسان‌گرایی	۱۴۶
رویکرد اجتماعی - فرهنگی	۱۴۷
رویکرد شناختی	۱۴۸

۱۵۱	..... رویکرد نظام‌ها (سیستم‌ها) ی خانوادگی
۱۵۳	..... رویکرد سیستم‌ها یا نظام‌های رفتاری - خانوادگی
۱۵۹	..... فصل هفتم: روش‌های مداخله و درمان تعارض والد- نوجوان
۱۶۰	..... روش‌های درمان تعارض والدین و نوجوانان
۱۸۶	..... آموزش و توانمندسازی والدین
۱۹۶	..... منابع

مقدمه

اندیشه تألیف کتابی دربارهٔ تعارض والدین و نوجوانان از آنجا نشأت گرفت که تجربهٔ سال‌ها کار با والدین، معلمان و نوجوانان در مدارس مختلف و بررسی کتاب‌ها و مقالات پژوهشی بسیار، حاکی از آن بود که فرزندان اغلب تعارض گسترده‌ای را با والدین خود در طی سال‌های نوجوانی در مقایسه با سایر مراحل رشد، تجربه می‌کنند و وجود تعارض یک پدیدهٔ رایج در روابط والد-نوجوان به شمار می‌رود، در مقابل، به جرأت می‌توان گفت حتی یک کتاب به زبان فارسی یافت نشد که فقط بر این موضوع تمرکز کرده و تعارض والد-نوجوان را با وجود شیوع و اهمیت فراوان، مورد مذاقه قرار داده و به طور همه‌جانبه به بررسی آن پرداخته باشد.

تخمین زده می‌شود که بین ۱۵ تا ۲۰ درصد نوجوانان و والدین، تعارض شدیدی را تجربه می‌کنند و تعارضات والدین و نوجوانان ممکن است از جمله شدیدترین تجربیات مشترک آنان باشد. پژوهش‌ها نشان می‌دهند تعارضات شدید بین والدین و نوجوان بیش از آنکه سازنده باشند، پیامدهای منفی دارند و بیشتر از نوع تعارضات مخرب، محسوب می‌شوند (چپلین، ۲۰۱۲؛ لیو و همکاران، اسدی یونسی، ۱۳۹۰؛ مختارنیا و همکاران، ۱۳۹۵). عواقب چنین تعارضی می‌تواند سازگاری نوجوانان و والدین را تحت تأثیر قرار دهد. به عنوان مثال، نوجوانانی که درگیر سطوح بالای تعارض با والدین خود هستند، مشکلات عاطفی و رفتاری از خود نشان می‌دهند (فاستر و رایین، ۱۹۹۷؛ فورهند و همکاران، ۱۹۸۶؛ اسلیتر و هابر، ۱۹۸۴). تعارضات شدید بین والدین و نوجوانان با برخی رفتارهای مشکل‌آفرین نوجوان، همچون سوءمصرف مواد و مصرف الکل (چپلین و همکاران، ۲۰۱۲)؛ نرخ بالای افت تحصیلی، فرار از خانه، خودکشی و بزهکاری، همبستگی دارد (باچمن و همکاران، ۱۹۷۱؛ گاتلیب و چافتز، ۱۹۷۷؛ مونته‌مایر، ۱۹۸۳). دانش‌آموزانی که تعارض‌های خانوادگی داشتند، اختلالات رفتاری در آنها بیشتر بود و بین تعارض‌های خانوادگی با افسردگی، بیش‌فعالی، مشکلات یادگیری، مشکلات روان‌تنی و پرخاشگری نوجوانان رابطهٔ مثبت وجود دارد (فیروز صمدی، ۱۳۸۰). سطوح بالای تعارض والد-نوجوان با بحران وجودی (عدم داشتن هدف در زندگی و ناتوانی در معنا بخشیدن به زندگی) در نوجوانان، رابطهٔ مثبت و معناداری دارد (عزت‌پور و همکاران، ۱۳۹۹).

محیط خانوادگی کم‌تنش و تعارض، نه تنها سلامت روان‌شناختی را افزایش می‌دهد بلکه ویژگی‌های مثبت روان‌شناختی را نیز در نوجوانان تقویت می‌کند (الیوا و آرانز، ۲۰۰۵). نوجوانان با برقراری

روابط خانوادگی مؤثر و سالم و روابط سازگارانه با محیط و همسالان احساس آرامش و رضایت خاطر بیشتری خواهند داشت (سان و شک، ۲۰۱۱).

به همین سبب موضوع تعارض به طور گسترده‌ای در جهان، مورد مطالعه قرار گرفته است و به طور خاص، تعارض میان والدین و نوجوانان، یکی از حوزه‌هایی است که بسیار مورد علاقه مشاوران و پژوهش‌گران و البته خانواده‌های خواهان تعارض کمتر، بوده است. پژوهش‌گران انواع تعارض والد-فرزند؛ فراوانی و شدت تعارض و استدلال والدین و فرزندان درباره تعارض‌ها و حل آنها را مورد ارزیابی قرار داده‌اند.

اهمیت این موضوع و خلأ کار مطالعاتی دقیق و همه‌جانبه‌نگر در این زمینه، ما را بر آن داشت تا دست به اقدام تألیف کتاب حاضر بزنیم. کتاب، حاصل مطالعه صدها عنوان کتاب و مقاله در مورد نوجوانان است که با تمرکز بر موضوع تعارض بین والدین و نوجوانان انجام شده است و مشتمل بر ۷ فصل است که فصل اول به شناخت نوجوان و دوران نوجوانی، ویژگی‌های خاص نوجوانان در حیطه‌های مختلف جسمی، شناختی، اخلاقی و... از منظر تحولی پرداخته است. فصل دوم به موضوع نوجوان در خانواده و تغییر و تحولات روابط والدین و فرزندان در دوران نوجوانی می‌پردازد. از فصل سوم تا انتهای کتاب تمرکز به طور خاص بر موضوع تعارض است و مفهوم سازی، اندازه‌گیری، منابع و موضوعات مورد تعارض والدین و نوجوانان، دیدگاه نظریه‌های مختلف روان‌شناختی در مورد تعارض والد-نوجوان، علل تعارض و در نهایت مداخله و درمان برای تعارض والد-نوجوان مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

تلاش مؤلفان بر آن بوده است که در تألیف مطالب، به اصیل بودن منابع نظری و پژوهشی پای‌بند باشند، امید است این کتاب مورد استفاده پژوهش‌گران، مشاوران، دانشجویان و والدین قرار گرفته و بتواند گامی هر چند کوچک برای شناخت و درمان تعارض والدین و نوجوانان و پر کردن خلأ مطالعاتی موجود در این زمینه بردارد.

در پایان برخورد لازم می‌دانیم که از مساعدت‌های صمیمانه جناب آقای دکتر محسن ارجمند و همکاران پرتلاش‌شان در انتشارات ارجمند، کمال تشکر را داشته باشیم.

دکتر محمدرضا اسدی یونسی

مرضیه سپاهی

فصل اول: آشنایی با دوره نوجوانی

تعریف دوره نوجوانی

تعریف لغوی واژه نوجوانی

واژه نوجوانی در فارسی، معادلی برای کلمه لاتین «adolescence» در نظر گرفته شده است (پورافکاری، ۱۳۸۷). معنای لغوی «adolescence» به معنی «رشد کردن به سوی رسش» (ریبر، ۱۹۸۵) و در «حال بزرگسال شدن» (آقامحمدیان و حسینی، ۱۳۸۴) است.

علاوه بر واژه، adolescence، لطف‌آبادی (۱۳۷۹) واژه نوجوانی را معادل دو اصطلاح دیگر teenage و juvenile نیز آورده است که در مورد juvenile (تازه بالغ) بیشتر مفهوم حقوقی آن مد نظر است و شامل تمام نوجوانان زیر ۱۸ سال که هنوز به سن قانونی نرسیده‌اند، می‌شود.

تعریف دوران نوجوانی

به طور گسترده‌ای دوران نوجوانی به عنوان مرحله‌ای از زندگی که بین کودکی و بزرگسالی قرار گرفته و شامل عناصر رشد زیست‌شناختی و انتقال نقش اجتماعی عمده است، قلمداد می‌شود. اما چون هر دو مفهوم مذکور، در قرن گذشته تغییر کرده‌اند، تعریف دوران نوجوانی، مدت‌هاست که معمای ایجاد کرده است. نوجوانی در گذشته به طور نسبی، دورانی گذرا بوده است و در برخی جوامع هنوز هم همین‌طور است؛ با این حال، در بسیاری از کشورها، این موضوع در حال تغییر است. بلوغ زودهنگام به طور تقریبی در همه جوامع، شروع نوجوانی را تسریع کرده است، در حالی که درک رشد مداوم، سن نقطه پایانی آن را تا دهه ۲۰ افزایش داده است. به موازات آن، زمان‌بندی تأخیر در انتقال نقش‌ها، از جمله تکمیل تحصیل، ازدواج و پدر و مادر شدن، همچنان ادراکات عمومی را از زمان شروع بزرگ‌سالی تغییر می‌دهد. بدون شک امروزه دوره گذار از کودکی به بزرگسالی طولانی‌تر شده است و نیروهای اجتماعی نوظهور از جمله بازاریابی و رسانه‌های دیجیتال، بر سلامت و رفاه در این سال‌ها تأثیر می‌گذارند. بنابراین تعریف گسترده‌تر و جامع‌تر از نوجوانی برای چارچوب‌بندی مناسب قوانین، سیاست‌های اجتماعی و نظام‌های خدماتی ضروری می‌نماید.

همه جوامع تشخیص می‌دهند که بین کودکی و بزرگسالی تفاوت وجود دارد؛ اما چگونگی تعریف و شناخت این انتقال از کودکی به بزرگسالی در فرهنگ‌ها و در طول زمان متفاوت است.

تعریف دوره نوجوانی از نظرگاه‌های متفاوت

به تعریف دوره نوجوانی از زوایای مختلفی پرداخته شده است. یک ملاک و معیار اساسی که تعداد زیادی به آن توجه کرده‌اند، تعریف زیست‌شناختی از نوجوانی است. تعاریف زیست‌شناختی از

نوجوان، جالب توجه‌اند چرا که ساده‌تر از سایر تعاریف به نظر می‌رسند؛ این‌گونه تعاریف آغاز دوران نوجوانی را با آغاز بلوغ^۱ (رشد به نسبت سریع جسمانی و بالیدگی جنسی^۲) هم‌زمان می‌دانند و در همه آنها شروع بلوغ، نشان‌گر اصلی و شناخته‌شده‌ترین مشخصه (کورتیس، ۲۰۱۵) شروع نوجوانی در نظر گرفته می‌شود (لنسفورد و باناتی، ۲۰۱۸)؛ این تعاریف زیست‌شناختی تا آنجا پیش رفته‌اند که گاهی دو اصطلاح بلوغ و نوجوانی را به جای هم استفاده می‌کنند (کاپلان، ۱۳۸۶)؛ اما با تعریف دوران نوجوانی در قالب واژه‌های زیست‌شناختی، مشکلاتی پدید می‌آید؛ در عمل، بلوغ به تغییرات فیزیولوژیکی اشاره دارد که در جریان رسش جنسی فرد، روی می‌دهند، اما نوجوانی شامل تمام تغییرات و تجارب روان‌شناختی فرد در این دوران نیز می‌شود. امروزه واژه نوجوانی معنای وسیع‌تری داشته و دربرگیرنده بلوغ و رسش عاطفی، اجتماعی، ذهنی و اخلاقی است (شهرآرای، ۱۳۸۴). از طرف دیگر، بین سن شروع بلوغ در کودکان مختلف، تفاوت‌هایی وجود دارد؛ در حال حاضر بلوغ دختران زودرس، بین سنین ۹-۸ سالگی آغاز می‌شود، در حالی که پسران دیررس تغییرات ناشی از بلوغ را تا سن شانزده سالگی نیز نشان نمی‌دهند (آقامحمدیان و حسینی، ۱۳۸۴)؛ از طرف دیگر، اگر بلوغ را به عنوان تعریف دوره نوجوانی در نظر بگیریم، چون علامت زیست‌شناختی آشکاری که حاکی از پایان بلوغ باشد وجود ندارد، باز هم این نکته تأیید می‌شود که نمی‌توان به تعاریف زیست‌شناختی به عنوان تعریف کامل دوران نوجوانی اعتماد کرد.

یکی دیگر از ملاک‌های پرکاربرد برای تعریف دوره نوجوانی، ملاک سن است. برخی، نوجوانی را به عنوان دهه دوم زندگی تعریف کرده‌اند (پترسون و همکاران، ۱۹۹۶ به نقل از آقامحمدیان و حسینی، ۱۳۸۴) یا لیود (۱۹۸۵ به نقل از بیابانگرد، ۱۳۸۸) سنین ۱۳ تا ۲۲ سال را دوره نوجوانی تعریف می‌کند. در سال ۱۹۹۵ انجمن پزشکی نوجوانان (SAM) در آمریکا، یک مقاله در مورد تحقیقات سلامت نوجوانان منتشر کرد که در آن، نوجوانی را به عنوان سنین ۱۰ تا ۲۵ تعریف می‌کند. سازمان بهداشت جهانی^۳ (WHO) «نوجوانان» را به عنوان افراد بین سنین ۱۰ تا ۱۹ سال تعریف می‌کند (ساویر و همکاران، ۲۰۱۸).

سن شناسنامه‌ای ممکن است علامت بی‌دردسری برای تشخیص آغاز و پایان نوجوانی به شمار آید اما شاخص معتبری نیست؛ چرا که در حالی که برخی افراد در سن ۱۴ سالگی به بلوغ نرسیده‌اند، نوجوانانی هم هستند که در سنین پایین‌تر بالغ شده‌اند یا بعضی افراد در سن ۱۸ سالگی ممکن است مستقل زندگی کنند (و لذا بزرگ‌سال محسوب شوند).

رفتن به مدرسه نیز که در تمام فرهنگ‌ها به طور تقریبی همگانی است، به عنوان شاخصی در

1 Puberty

2 Sexual maturation

3 World Health Organization

تعریف دوران نوجوانی به کار برده شده است و در نهایت می‌بینیم که نوجوانی دوره‌ای برای آموختن و تبدیل شدن به یک عضو جامعه قلمداد می‌شود. الدر (۱۹۷۵) و هالینگشید (۱۹۴۹) معتقداند که دوران نوجوانی را می‌توان با زمان ورود به دبیرستان و پایان نوجوانی را نیز با فارغ‌التحصیل شدن از دبیرستان یا دانشکده هم‌زمان دانست. نوجوانی در سن متوسط ورود به دبیرستان، ۱۴ سالگی، آغاز می‌شود و در سن ۱۸ سالگی که همراه با فارغ‌التحصیلی از تحصیلات متوسطه و رایج‌ترین سن بلوغ قانونی در فرهنگ‌های غربی است (یونیسف، ۲۰۱۵ به نقل از کورتیس، ۲۰۱۵)، به پایان می‌رسد. هر چند اکثر کشورهای غربی ساختارهای متفاوتی را برای آموزش متوسطه به کار می‌گیرند که همگی شامل سنین ۱۷-۱۴ سال می‌شود و تحصیلات اجباری به طور معمول تا سن ۱۶ سالگی الزامی است (یونیسف، ۲۰۱۵ به نقل از کورتیس، ۲۰۱۵). اما این معیار هم نمی‌تواند مانند بلوغ و سن، به خوبی، بالیدگی اجتماعی، شناختی و هیجانی شخص را پیش‌بینی کند.

همان‌طور که مشاهده شد، چندین علامت و نه یک علامت خاص از جمله بلوغ، سن، سطح تحصیلات برای تعیین شروع و پایان دوره نوجوانی وجود دارد. نبود یک علامت مشخص که بتوان با مشاهده آن، شخص را به عنوان یک نوجوان معرفی کرد، کار را دشوار کرده‌است. اما به نظر می‌رسد، می‌توانیم این تعریف را بپذیریم که نوجوانی دوره‌ای از زندگی است که با بلوغ و ورود به دوران متوسطه اول و دوم، آغاز می‌شود و زمانی که فرد از نظر اقتصادی به استقلال رسیده و نقش‌های گوناگون بزرگسالان را بر عهده گرفته باشد، پایان می‌یابد. این تعریف هم‌چنین بر دوران گذار بودن نوجوانی که در بسیاری از منابع به آن اشاره شده است نیز تأکید دارد. البته در تأیید این تعریف نیز نباید بیش از حد غلو کرد و محدودیت‌های آن را باید در نظر داشت؛ چرا که شرایط زندگی نوجوانان بسیار گوناگون است و نوجوانان یک گروه همگن نیستند. در میان نوجوانان، شاهد تنوع قومی، فرهنگی، تاریخی، جنسیتی، اجتماعی و اقتصادی و تنوع سبک زندگی هستیم. در تصویری که از نوجوانان ترسیم می‌کنیم نیز باید یک نوجوان خاص یا گروه خاصی از نوجوانان هم جا بگیرد (سانتراک، ۲۰۱۸).

محدوده سنی نوجوانی

در فرهنگ غربی، نوجوانی با سال‌های تین ایج (Teenage) - یعنی سال‌هایی که انتهای آنها به کلمه انگلیسی تین ختم می‌شود (یعنی سن ۱۳ تا ۱۹ سالگی) - یکسان تلقی شده است. اما اخیراً مشخص شده است که دامنه نوجوانی وسیع‌تر است. به بیان دیگر، شروع نوجوانی ممکن است قبل از ۱۳ سالگی و پایان آن بعد از ۱۹ سالگی باشد (بیابانگرد، ۱۳۸۸). در برخی آثار، به طور معمول، سنین ۱۱ یا ۱۳ تا ۱۸ یا ۲۰ سالگی را محدوده سنی دوره نوجوانی به حساب آورده‌اند (لطف آبادی، ۱۳۷۹).

متداول‌ترین تعریف زمانی از نوجوانی شامل سنین ۱۰-۱۸ سال است، اما ممکن است بسته به منبع تعریف، بازه زمانی ۹ تا ۲۶ سال را شامل شود (APA، ۲۰۰۲).

هم‌چنان که در مورد تعریف دوره نوجوانی اتفاق نظر وجود ندارد؛ در مورد محدوده سنی دوره نوجوانی نیز اتفاق نظر کاملی وجود ندارد. جدول شماره ۱-۱ به وضوح این موضوع را نشان می‌دهد. آنچه مسلم است این است که در حال حاضر، نوجوانی بخش بزرگی از دوره زندگی فرد را نسبت به گذشته به خود اختصاص می‌دهد که نتیجه تغییر الگوهای دوران کودکی، کاهش بیماری‌های عفونی، پیشرفت در کاهش فقر، صنعتی شدن و شهرنشینی سریع است (شلگل و بری، ۱۹۹۱).

جدول شماره ۱-۱: ساختارهای زمانی نوجوانی (کورتیس، ۲۰۱۵)

تعریف نوجوانی بر اساس سن	سازمان / نظریه پرداز
زن: ۱۴ تا ۲۵ مرد: ۱۲ تا ۲۱	تعریف تاریخی (۱۴۸۲)
۱۴ تا ۲۴	جی. استنلی هال (۱۹۰۴)
۱۰ تا ۲۵	انجمن پزشکی نوجوانان بیانیه موقعیت (۱۹۹۵)
۱۱ تا ۲۱	آکادمی اطفال آمریکا (۲۰۱۴)
نوجوانان: ۱۰ تا ۱۹ بزرگسالان جوان: ۱۰ تا ۲۴	وزارت بهداشت و خدمات انسانی ایالات متحده (۲۰۱۵) (USDHSS)
پایه نهم تا دوازده	مرکز کنترل و پیشگیری از بیماری: YRBSS
۱۲ تا ۱۷ یا ۱۵ تا ۱۹	اداره سرشماری U.S. Census Bureau
نوجوانان: ۱۰ تا ۱۹ سال جوانان: ۱۵ تا ۲۴ جوانان: ۱۰ تا ۲۴ سال	سازمان بهداشت جهانی (WHO)